

Hüseyin Kâzım Kadri Bey'in gözüyle istibdat, meşrutiyet, Millî Mücadele

Muhalif bir aydınının hatıraları

Hüseyin Kâzım Kadri adını kaç kişi bilir? Herhalde çok az... Çünkü resmi tarihin çizginin dışına ittiklerinden biridir o da. II. Meşrutiyet döneminin önemli fikir ve siyaset adamlarından biriymiş, yakın çevresinde Tefvik Fikret, Mehmet Akif, Hüseyin Cahit, Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp gibi, dönemin değişik fikir akımlarına mensup kişiler varmış ve dört ciltlik dev "Büyük Türk Lügati" ile, Gaspıralı'nın idealini gerçekleştirmeye, yani bütün Türk topluluklarını ortak bir Türkçe'de birleştirmeye çalışan uzak görüşlü bir aydınmış, kimin umurunda? O bir muhaliftir, öyleyse bir çizgi çek üstüne.

Kitaplarının çoğunda Şeyh Muhsin-i Fani müsteşar adını kullanan Hüseyin Kâzım Bey, 1870 yılında İstanbul'da doğmuştur. Sogukçeşme Askeri Rüşdiyesi'nden mezun olduktan sonra, Trabzon Valiliği büyük şöhret kazanan babası Kadri Bey'in Aydın Vilayeti defterdarlığına atanması üzerine İstanbul'dan ayrılma zorunda kalmıştır. İzmir'de İngiliz Ticaret Mektebi'ni bitiren Hüseyin Kâzım Bey, özel hocalardan Arapça ve Farsça öğrenmiş, bu arada özel merakı olan ziraatçılık konusundaki bilgilerini geliştirmek amacıyla Almanya'da da bir süre kalmıştır.

Hüseyin Kâzım Bey, İttihat ve Terakki Fırkası'nın İstanbul Şubesi'ne de ilk kaydolmalardan biriydi. Böylece II. Meşrutiyet'in ilanından sonra siyasete aktif olarak katıldı. Tanin gazetesini çıkarılar arasında yer aldı, mebus oldu, mutasarrıflık ve valilik görevlerinde bulundu. Fakat düşün-

- Hüseyin Kâzım Bey'in hayatında ilgi çekici olaylardan biri de, yakın arkadaşları Tefvik Fikret ve Hüseyin Cahit'le birlikte, Yeni Zelanda'ya gitmek ve orada bir köy kurarak yaşamak teşebbüsünde bulunmasıdır. Bu niyetleri hükümet tarafından haber alındığı için gerçekleşmez. Bunun üzerine Manisa'da Sarıçam mevkiinde böyle bir köy kurmak için teşebbüse geçerlerse de, o da sonuçsuz kalır

düklerini dobra dobra söylemesi, hataları çekimeden eleştirmesi yüzünden kısa sürede İttihatçıların gözünden düştü. Yönetimle sık sık arası açılıyordu. 1913'te, Selânik Valiliği'nden ayrıldıktan sonra partiyle bütün ilişkilerini kesmiş ve ailesiyle birlikte Beyrut'a giderek, en önemli eserlerinde biri olan "Büyük Türk Lügati" üzerinde çalışmaya başlamıştı. Hüseyin Kâzım Bey, bu lügat için Türkçe'nin bütün lehçelerini öğrenmişti.

1. Dünya Savaşı yıllarında Beyrut'ta bulunan Hüseyin Kâzım Bey, müteakikde İstanbul'a döndü, tekrar milletvekili, ardından nazır oldu. Ünlü Bilecik Mülakâtı'na katıldı. Cumhuriyet devrinde ise büyük bir sessizliğe gömüldü.

Hüseyin Kâzım Bey'in biyografisinde, ilgi çekici olaylardan biri de, yakın arkadaşları Tefvik Fikret ve Hüseyin Cahit'le birlikte, Yeni Zelanda'ya gitmek ve orada bir köy kurarak yaşamak teşebbüsünde bulunmasıdır. Bu niyetleri hükümet tarafından haber alındığı için gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine Manisa'da, Sarıçam mevkiinde böyle bir köy kurmak için teşebbüs ederlerse de Tefvik Fikret'in vazgeçmesi ve II. Meşrutiyet'in ilanıya bundan da vazgeçmişlerdir.

Hüseyin Kâzım Bey, İsmail Kara tarafından hazırlanan ve İletişim yayınlanan hatıralarında bu kaçış teşebbüslerinin sebeplerini şöyle anlatıyor:

"Vatanın afâk-ı siyaseti karardıkça bizim de gözlerimiz dönüyor ve beynimizin içinde şiddetli fırtınalar esiyordu. Her şeyden nevmid idik. Abdülhamid de günden güne mezalimini artırıyor. Fakat biz teşebbüsümüzü o nisbette tezyid edemiyorduk. Memlekette bir ihtilâl hareketinin başına geçecek bir kimse yoktu. Zahren muhalif görünenler de bu yüzden bir külah kapmak emelinde idiler. Ortalık casuslarla dolmuş, bütün ümit kapıları kapanmış ve bu elim vaziyette yaşamak imkânı kalmamıştı. Bedrus Efendi'nin mütevekkilane sükutu yerine Fikret'in âteşin sözleri geçmişti. Yanıp tutuşuyorduk. Fakat ne yapacağımızı da bilemiyorduk. Nihayet yine Fikret bir çare buldu: Bu memlekettin hicret etmek!"

Hüseyin Kâzım Kadri Bey'in "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım" adıyla yayınlanan hatıraları, II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, Millî Mücadele ve Cumhuriyet devirleri hakkında yeni bilgiler, farklı yaklaşımlar ve değerlendirmeler getirdiği için, yakın tarihimiz açısından çok önemli bir kitaptır. Sevdiğimiz bir nokta da, değerli İsmail

il Kara'nın hatıraların diline hiç dokunmamış olmasıdır. Sadeleştirme adı altında katledilen kitapları düşündükçe içimiz sızlıyor.

İsmail Kara, hatırlanacağı üzere Hüseyin Kâzım Kadri Bey'in Ziya Gökalp'le ilgili tenkitlerini de "Ziya Gökalp'in Tenkidini" adıyla yayınlamıştı. Dergâh Yayınları arasında çıkan bu kitapta daha önce söz etmiştik.

Hüseyin Kâzım Bey, 17 Ocak 1934'te kış geçirmek üzere gittiği Tarsus'ta öldü. Beylerbeyi Küplüce Mezarlığı'na defnedildi. Türk tezhîp sanatının son büyük isimlerinden biri olan ve beş yıl önce ölen Rikkat Kunt Hanım, Hüseyin Kâzım Kadri Bey'in kızıdır.

Hüseyin Kâzım Kadri: "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım" (Hazırlayan: İsmail Kara), İletişim Yayınları (Kıodfarer Cad. İletişim Han. No. 7, Çagağlu-İstanbul), İstanbul 1991. 341 s.

HÜSEYİN KÂZİM KADRİ BEY: "Büyük Türk Lügati"nin müellifi ve II. Meşrutiyet döneminin ünlü devlet adamı ve siyasetçisi.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın hatıralarında

Yeni Zelanda'ya kaçış planı

- Manisa yakınlarında Sarıçam isminde bir köy vardı. Orada küçük bir tepe, etekleri çam korusu. Buraya Fikret, Kâzım ve ben gidip yerleşecektik. Fikret derhal Sarıçam köyünün müstakbel köşküne "Yeşilyurt" adını verdi ve resmini çizdi

Hüseyin Kâzım Bey gibi, Hüseyin Cahit de hatıralarında Yeni Zelanda'ya gidip orada yaşamayı nasıl planladıklarını anlatır. Devrin aydınlarının ruh halini göstermesi bakımından çok önemli olan bu hadiseyi Hüseyin Cahit'ten dinleyelim:

"Kâzım'ın Haydarpaşa'daki konagında bizler için hazırlanmış kabarık yatakları ihmal ederek sabahlara kadar göz kırpmadan Abdülhamit zulmüne karşı konuşmalarımızın hararetini hâlâ hatırlıyorum. Bir ateş parçası gibi etrafındakileri coşturan o coşkun Hüseyin Kâzım şimdi nerede? Yavaş yavaş bu nazari tazallımlar, dertleşmeler maddî bir tasavvur etrafında tebellür etmeye başlamıştı. Memleketi terkedip Nuvelzelanda adasına hicret edecektik. (Nuvelzelanda'ya hicret hakkındaki müzakereler, merhum tarafından yazılmış olan hususî hatıralarla münferidir.) Buraya herkes refikasıyla birlikte gelecekti. Bir sosyalist cemaati halinde yaşayacaktık. Aramızda mülkiyet prensibi değil, uhuvvet prensibi hüküm sürecekti. Birbirimize karşı hakikaten bu kardeşlik hissini kalbimizde duyuyorduk. Bu tasavvurlarda Hüseyin Kâzım'ın büyük bir tesiri oluyordu. Coşuyor, anlatıyor ve müstakbel hayatımız onun hülyaları arasından geçerek gözümüzün önüne yayılıyor. Ben cennet saadeti gösteriyordum. Nuvelzelanda'ya ibtida istikşaf yapar gibi Hüseyin Kâzım ile ben gidecektim. Bizden muvafık bir haber alınca öteki arkadaşlar da gelecekti. Yol parası bulamamak bizim kanaatlerimizi kopardı. İstanbul'a mıhlандık. Fakat Hüseyin Kâzım bir türlü buna tevekkül gösteremiyordu. O Nuvelzelanda teşebbüsünü daha küçük bir nisbette, daha hakikata yakın bir şekilde ihya etmek imkânını bir gün buldu. Manisa ya-

kınlarında Sarıçam isminde bir köy vardı. Orada küçük bir tepe, etekleri çam korusu. Tepenin üstünde küçük bir köşk yaptırılabilirdi. Köyde bol arazi vardı. Biz orada bütün maddî ihtiyaçlarımızı asgari bir hale indirmiş, İstanbul'un o murdar istibdat muhitinden ve iz'atlarından uzak, kitaplarımızın arasında kardeş üç aile halinde yaşayacaktık. Buraya Fikret, Kâzım ve ben gidip yerleşecektik. Fikret derhal Sarıçam köyünün müstakbel köşküne "Yeşil Yurt" adını verdi. Yeşil Yurt'un resmini çizdi. İki cenahta birer kule bizim hususî dairelerimizi teşkil edecekti. Ortada müşterek bir salon, yemek, musiki ve sohbet zamanlarında bizleri bir araya toplayacaktı. Hüseyin Kâzım bu köşkü yaptırabilecek ve oraya çekilmemizi temin edecek sermayeyi bulmuştu. Fikret'in bu mülahazası üzerine evvelâ Sarıçam köyündeki çamlık tepenin gidip görülmesine karar verdik. Ben Hüseyin Kâzım'ın murur tezkeresiyle kaçak olarak Hidiyive vapuruna girdim ve İzmir'e gittim. Arkamdan Hüseyin Kâzım heyecanlı ve telaşlı gözleriyle beni seyrediyordu. O gözleri hâlâ hayalimde görüyorum. Sarıçam köyünde bir akşam yatarak küçük tepeye kadar tırmanan taze çamları âdetâ öperek büyük sevk ve memnuniyetle çarçabuk döndüm. Fakat bilmiyorum ne oldu? O kadar merak ve heyecan ile müşahademem neticesini bekleyen, sabırsızlığını bir şiir ile terennüm eden Fikret birdenbire bir isteksizlik gösterdi. Kabahatî yarı şaka olarak Kâzım'a attı. Fikret'e derin bir hayranlık ve hurmetkârlık besleyen Kâzım nazik izahlarıyla kendisinde kabahat olmadığını Fikret'e anlatmaya çalıştı. Sarıçam'a gideмедik."